

المعالِم الاثيرة فى السنة و السيريه: محمد محمد حسن شراب، دمشق، دار القلم، ۱۴۱۱ق؛ معجم البلدان: ياقوت الحموى (م. ۶۲۶ق.)، بيروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛ المغازى: الواقدى (م. ۲۰۷ق.)، به كوشش مارسدن جونس، بيروت، اعلمى، ۴۰۹ق؛ موسوعة مكة المكرمة و المدينة المنوره: احمد زكى يمانى، مصر، مؤسسة الفرقان، ۴۲۸ق.

محمد غفورى

آفاقی: ساکن مناطق دور از مکه، دارای

احکام ویژه در زمینه حج

آفاقی، منسوب به آفاق (جمع افق) در لغت به معنای کسی است که از کرانه و حومه سرزمینی باشد.^۱ به نظر برخی، این واژه رایج در زبان فقها، برخلاف ضوابط متعارف ادب عربی است؛ زیرا همواره اسم مفرد منسوب می شود.^۲ از این رو برخی اصل آن را أفقی یا أفقی دانسته اند.^۳ در اصطلاح فقهی، آفاقی به کسی گفته می شود که در مناطق دور از مکه (و به تعبیر دیگر: بیرون از منطقه حرم مکه) سکنا دارد.^۴ از این مفهوم در قرآن (حج/۲۲،

السيرة النبويه: ابن هشام (م. ۸-۲۱۳ق.)، به كوشش مصطفى السقاء و ديگران، بيروت، المكتبة العلمية؛ شرح نهج البلاغه: ابن ابى الحديد (م. ۶۵۶ق.)، به كوشش محمد ابوالفضل، دار احياء الكتب العربية، ۱۳۷۸ق؛ الصحاح: الجوهري (م. ۳۹۳ق.)، به كوشش احمد الطيار، بيروت، دار العلم للملايين، ۱۴۰۷ق؛ الطبقات الكبرى: ابن سعد (م. ۲۳۰ق.)، بيروت، دار صادر؛ العلل و معرفة الرجال: احمد بن حنبل (م. ۲۴۱ق.)، به كوشش وصى الدين، رياض؛ عمدة الاخبار فى مدينة المختار: احمد بن عبد الحميد العباسى (قرن ۱۰ق.)، به كوشش محمد الطيب، مدينه، اسعد درابزونى الحسينى؛ العين: خليل (م. ۱۷۵ق.)، به كوشش المخزومى و السامرائى، دار الهجرة، ۱۴۰۹ق؛ غريب الحديث: ابن سلام الهروى (م. ۲۲۴ق.)، به كوشش محمد عبد المعيد خان، بيروت، دار الكتاب العربى، ۱۳۹۶ق؛ غريب الحديث: ابن قتيبه (م. ۲۷۶ق.)، بيروت، دار الكتب العلمية، ۴۰۸ق؛ فتح البارى: ابن حجر العسقلانى (م. ۸۵۲ق.)، بيروت، دار المعرفه؛ لسان العرب: ابن منظور (م. ۷۱۱ق.)، قم، ادب الحوزه، ۱۴۰۵ق؛ مجمع الزوائد: الهيثمى (م. ۸۰۷ق.)، بيروت، دار الكتاب العربى، ۱۴۰۲ق؛ محاضرات الادباء: الراغب (م. ۴۲۵ق.)، به كوشش عمر الطباع، بيروت، دار القلم، ۱۴۲۰ق؛ مراصد الاطلاع على اسماء الامكنة و البقاع: صفى الدين عبد المؤمن بغدادى (م. ۶۵۸ق.)، بيروت، دار الجميل، ۱۴۱۲ق؛ المسالك والممالك: ابو عبيد البكرى، به كوشش ادریان، فان ليوفن و اندرى فيرى، دار الغرب الاسلامى، ۱۹۹۲م؛ المستدرک على الصحيحين: الحاكم النيشابورى (م. ۴۰۵ق.)، به كوشش مرعشلى، بيروت، دار المعرفه، ۱۴۰۶ق؛

۱. النهايه، ابن اثير، ج ۳، ص ۲۸؛ لسان العرب، ج ۱۰، ص ۵-۶ «افق».

۲. حاشية رد المحتار، ج ۲، ص ۵۱۵.

۳. الصحاح، ج ۴، ص ۱۴۴؛ تاج العروس، ج ۱۳، ص ۶ «افق».

۴. نك: تحفة الفقهاء، ج ۱، ص ۳۹۴؛ حاشية رد المحتار، ج ۲، ص ۵۱۴-۵۱۵؛ معجم لغة الفقهاء، ص ۳۶.

دیدگاه فقهی، تعیین میزان فاصله لازم از مکه و نیز مبدأ این محاسبه است. به نظر مشهور فقیهان امامی^{۱۳} مقدار مسافت مزبور، ۴۸ میل (حدود ۸۸ کیلومتر) است.^{۱۴} برخی فقیهان امامی فاصله ۱۲ میلی را کافی دانسته‌اند.^{۱۵} دلیل مهم اینان، تقابل واژه حاضر (بقره/۲، ۱۹۶) با واژه مسافر است؛ زیرا حداقل سفر شرعی باید چهار فرسخ (۱۲ میل) باشد که مرز میان حاضر (مقیم) و آفاقی است. به علاوه، مقدار یقینی برآمده از این اقوال فاصله ۱۲ میل است.^{۱۶} برخی در مقام جمع میان این دو دیدگاه گفته‌اند که مراد از فاصله ۴۸ میل، ۱۲ میل از هر چهار طرف مبدأ است.^{۱۷} این جمع را بسیاری از فقها به چند دلیل نپذیرفته‌اند^{۱۸}؛ از جمله به سبب وجود احادیثی^{۱۹} که ساکنان مناطقی مانند «ذات عرق»، «عسفان»، «مر» و «سرف» را که تا مکه بیش از ۱۲ میل فاصله دارند^{۲۰}، اهل مکه به شمار آورده‌اند. سخنی بسیار کمیاب نیز در فقه امامی یافت

۱۳. المعتمر، ج ۲، ص ۷۸۵؛ ذخیره المعاد، ج ۱، ص ۵۵۱.
 ۱۴. النهایه، طوسی، ص ۲۰۶؛ المعتمر، ج ۲، ص ۷۸۴؛ تحریر الاحکام، ج ۱، ص ۵۵۸.
 ۱۵. المیسوط، طوسی، ج ۱، ص ۳۰۶؛ الوسیله، ص ۱۵۷؛ غنیة النزوع، ص ۱۵۱.
 ۱۶. جواهر الکلام، ج ۱۸، ص ۹.
 ۱۷. السرائر، ج ۱، ص ۵۱۹؛ کشف الرموز، ج ۱، ص ۳۳۶؛ مجمع الفائدة، ج ۶، ص ۱۵.
 ۱۸. مختلف الشیعه، ج ۴، ص ۲۷؛ ذخیره المعاد، ج ۱، ص ۵۵۱.
 ۱۹. تهذیب، ج ۵، ص ۳۲-۳۳؛ الاستیصار، ج ۲، ص ۱۵۷-۱۵۸.
 ۲۰. مختلف الشیعه، ج ۴، ص ۲۶؛ کشف اللثام، ج ۱، ص ۲۷۷.

(۲۵) با «الباد»^۱ و در فقه با تعبیری مختلف یاد شده است؛ از جمله اهل الآفاق^۲، اهل الأمصار^۳، النائی^۴ و البعید.^۵ در برابر، پاره‌ای منابع فقهی، به کسی که در محدوده موافیت و بیرون از منطقه حرم باشد بستانی گفته‌اند؛ از آن رو که بستان بنی‌عامر در این محدوده قرار داشته است.^۶ تعابیر قرآن درباره فرد ساکن در منطقه حرم، «العاکف»^۷ (حج/۲۲، ۲۵) و «حاضری المسجد الحرام»^۸ (بقره/۲، ۱۹۶)^۹ است. در منابع فقهی، درباره چنین شخصی تعابیری چون حرمی^{۱۰}، اهل مکه^{۱۱}، اهل حرم^{۱۱} و مقیم^{۱۲} به کار رفته است.

نکته مهم برای تشخیص مفهوم دقیق آفاقی از

۱. نهج البلاغه، ج ۳، نامه ۶۷؛ زبده البیان، ص ۲۲۰.
 ۲. المدونة الكبرى، ج ۱، ص ۳۷۱-۳۷۲؛ الروضة البهیة، ج ۲، ص ۲۱۷؛ الحدائق، ج ۱۴، ص ۳۲۱، ۴۰۲.
 ۳. نک: المقتنه، ص ۳۹۵؛ قس: المیسوط، سرخسی، ج ۱۲، ص ۱۸؛ تحریر الاحکام، ج ۱، ص ۵۵۹، ۵۶۵.
 ۴. الدروس، ج ۱، ص ۳۳۰-۳۳۱؛ ذکری، ج ۳، ص ۱۸۴؛ الحدائق، ج ۱۴، ص ۳۲۰-۳۲۱.
 ۵. نک: تحفة الفقهاء، ج ۱، ص ۳۸۶؛ تذکره الفقهاء، ج ۷، ص ۵۱؛ جواهر الکلام، ج ۱۸، ص ۵.
 ۶. نک: تحفة الفقهاء، ج ۱، ص ۳۹۴-۳۹۵.
 ۷. نک: نهج البلاغه، ج ۳، نامه ۶۷؛ المعتمر، ج ۲، ص ۷۲۹؛ زبده البیان، ص ۲۲۰.
 ۸. تحفة الفقهاء، ج ۱، ص ۴۱۱؛ فتح العزیز، ج ۷، ص ۱۲۸.
 ۹. النهایه، ابن اثیر، ج ۱، ص ۳۷۵؛ حاشیة رد المحتار، ج ۲، ص ۶۳۷.
 ۱۰. المدونة الكبرى، ج ۱، ص ۳۶۹-۳۷۱؛ المیسوط، طوسی، ج ۱، ص ۳۰۲، ۳۰۸؛ الکافی، حلبی، ص ۱۹۱.
 ۱۱. المراسم العلویة، ص ۱۰۷؛ فتح العزیز، ج ۷، ص ۱۲۸.
 ۱۲. شرائع الاسلام، ج ۱، ص ۱۷۸؛ مجمع الفائدة، ج ۶، ص ۳۵-۳۶.

می‌شود که آفاقی را بر کسانی اطلاق کرده که با مکه بیش از ۱۸ میل فاصله دارند.^۱ برخی به استناد ظاهر آیه ۱۹۶ بقره/۲ مبدأ محاسبه مسافت مزبور را مسجدالحرام دانسته‌اند^۲ و برخی دیگر با استناد به صحیحه زراره و اطلاق مسجدالحرام بر مکه در آیه ۱ اسراء/۱۷ مبدأ را مکه به شمار آورده‌اند.^۳ فقیهان حنفی^۴ و شافعی^۵ اهالی سرزمین‌های بیرون از حدود مواقیت (مکان‌های مخصوص برای محرم شدن حاجیان) را نیز آفاقی شمرده‌اند. مالکیان^۶ آفاقی را بر غیر ساکنان مکه اطلاق کرده‌اند. حنبلیان فاصله به میزان مسافت قصر (مسافتی که سبب شکسته شدن نماز می‌شود) را موجب ترتب احکام آفاقی دانسته‌اند.^۷ با عنایت به آن که حد مسافت قصر از منظر آنان ۴۸ میل است^۸ می‌توان این نظر را با دیدگاه مشهور در فقه امامی هماهنگ دانست. مبدأ این مسافت را برخی فقیهان حنبلی

مکه^۹ و گروهی دیگر، حرم^{۱۰} به شمار آورده‌اند. به نظر فقیهان امامی، با استناد به آیه ۱۹۶ بقره/۲ و احادیث متواتر^{۱۱} مهم‌ترین حکم آفاقی آن است که از اقسام سه گانه حج می‌تواند تنها حج تمتع^{*} را به جا آورد و فقط در موارد اضطراری می‌تواند حج قران یا افراد بگزارد، بر خلاف فرد مقیم که حج قران^{*} یا افراد^{*} بر او واجب است.^{۱۲}

از منظر فقیهان امامی، دیگر حکم آفاقی آن است که احرام وی از مواقیت و مکان‌هایی خاص صورت می‌گیرد که در احادیث و منابع فقهی معین شده‌اند.^{۱۳} فقیهان اهل سنت نیز محرم شدن آفاقی از مواقیت خاص را لازم دانسته^{۱۴}، عبور بدون احرام او از میقات را برای ورود به مکه جایز ندانسته‌اند.^{۱۵} همچنین فقیهان حنفی آفاقی بودن را از شرایط وجوب طواف وداع برشمرده و آن را بر غیر آفاقی واجب ندانسته‌اند.^{۱۶} باید دانست در نظر شافعی که قائل به استحباب این طواف است، لازمه اختصاص

۱. نک: الکافی، کلینی، ج ۴، ص ۳۰۰؛ جواهر الکلام، ج ۱۸، ص ۸.
 ۲. الوسیله، ص ۱۵۷-۱۵۸؛ المعتمد، ج ۲، ص ۱۹۳، «کتاب الحج».
 ۳. مسالک الافهام، ج ۲، ص ۲۰۲؛ مستمسک العروه، ج ۱۱، ص ۱۵۸؛ مدارک الاحکام، ج ۷، ص ۱۸۹.
 ۴. المبسوط، سرخسی، ج ۴، ص ۱۶۹؛ حاشیه رد المحتار، ج ۲، ص ۶۴۰.
 ۵. بدائع الصنائع، ج ۲، ص ۱۶۶؛ المجموع، ج ۷، ص ۱۹۶.
 ۶. المبسوط، سرخسی، ج ۴، ص ۱۶۹؛ المغنی، ج ۳، ص ۵۰۲؛ حاشیه الدسوقی، ج ۲، ص ۲۲.
 ۷. المغنی، ج ۳، ص ۵۰۲.
 ۸. فتح العزیز، ج ۴، ص ۴۵۳؛ الشرح الکبیر، ج ۱، ص ۳۵۸.

۹. الانصاف، ج ۳، ص ۴۴۰.
 ۱۰. الانصاف، ج ۳، ص ۴۴۰.
 ۱۱. نک: وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۲۳۹-۲۴۵.
 ۱۲. المقنعه، ص ۳۸۹؛ الخلاف، ج ۲، ص ۲۷۲؛ قواعد الاحکام، ج ۱، ص ۴۵۱.
 ۱۳. کفایة الاثر، ج ۱، ص ۲۸۸-۲۸۹؛ تحریر الاحکام، ج ۱، ص ۵۶۱.
 ۱۴. المجموع، ج ۷، ص ۱۹۶.
 ۱۵. المغنی، ج ۳، ص ۲۱۷؛ الانصاف، ج ۳، ص ۴۲۷.
 ۱۶. بدائع الصنائع، ج ۲، ص ۱۴۲.

تفاوتی میان قصد توطن و عدم آن ننهاده، بیشتر فقیهان امامی بر آنند که تنها در صورت قصد توطن، شخص عرفاً از اهل مکه به شمار می‌آید و آن‌گاه وظیفه او تبدیل می‌شود.^۹

فقیهان اهل سنت نیز اقامت در مکه همراه نیت را سبب تبدیل وظیفه شمرده‌اند.^{۱۰} برخی نیز نیت توطن قبل از روز سوم ایام نحر را شرط دانسته‌اند. بر پایه فقه امامیه، اگر اهل مکه در سایر شهرها قصد توطن کنند، وظیفه‌اش به تمتع انتقال می‌یابد؛ ولی اقامت بدون قصد توطن موجب تعیین تمتع در حق او نمی‌شود.^{۱۱} بر پایه فقه اهل سنت، انتقال از مکه و اقامت در جای دیگر، موجب خروج از حکم اهل مکه می‌شود.^{۱۲}

گفتنی است که به نظر بیشتر فقیهان امامیه، اگر آفاقی پس از استقرار تکلیف حج تمتع، مکه را وطن خود برگزیند، وظیفه‌اش تبدیل نخواهد شد.^{۱۳}

◀ منابع

۱. الاستبصار: الطوسی (م. ۴۶۰ ق)، به کوشش موسوی الخراسان، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۳ ش؛ الانصاف فی معرفة الراجح من
۹. العروة الوثقی، ج ۴، ص ۶۰۵.
۱۰. المغنی، ج ۳، ص ۵۰۰.
۱۱. مدارک الاحکام، ج ۷، ص ۲۱۰؛ ریاض المسائل، ج ۶، ص ۱۷۳؛ جواهر الکلام، ج ۱۸، ص ۹۲.
۱۲. المغنی، ج ۳، ص ۵۰۲-۵۰۳.
۱۳. مسالک الافهام، ج ۲، ص ۲۰۸؛ العروة الوثقی، ج ۴، ص ۶۰۴.

و جوب آن به آفاقی، تفاوت میان تکالیف آفاقی و غیر آفاقی در حج است که پذیرفتنی نیست.^۱ گفتنی است از شرایط استطاعت^{*} حج برای آفاقی، داشتن زاد و راحله (هزینه و وسیله سفر) است، اما برای حج گزار مقیم در مکه این شرط وجود ندارد.^۲ (نیز ← استطاعت)

از دیدگاه فقیهان امامی^۳ اگر آفاقی مدتی در مکه اقامت گزیند و در همان جا مستطیع شود، وظیفه او به افراد و قران مبدل می‌گردد. البته در تعیین این مدت میان آنان اختلاف است. مشهور فقیهان امامی با استناد به روایات^۴، گذشت دو سال کامل و ورود به سال سوم را موجب این تبدیل وظیفه دانسته‌اند؛^۵ ولی برخی^۶ سه سال اقامت کامل را برای این تبدیل لازم شمرده‌اند. البته گروهی بر آنند که بر پایه بیشتر روایات، ورود به سال دوم برای این تبدیل وظیفه، کفایت می‌کند.^۷ هر چند مؤلف کتاب مدارک^۸ در این زمینه

۱. نک: المبسوط، سرخسی، ج ۴، ص ۳۴-۳۵.
۲. تحفة الفقهاء، ج ۱، ص ۳۸۶؛ بدائع الصنائع، ج ۲، ص ۱۲۲؛ کشف اللثام، ج ۵، ص ۶۴-۶۵.
۳. العروة الوثقی، ج ۴، ص ۶۰۴.
۴. تهذیب، ج ۵، ص ۳۴.
۵. تهذیب، ج ۵، ص ۳۴؛ الشرایع، ج ۱، ص ۲۴۰؛ مسالک الافهام، ج ۲، ص ۲۰۷.
۶. التهایه، طوسی، ص ۲۰۶؛ المبسوط، طوسی، ج ۱، ص ۳۰۸؛ السرائر، ج ۱، ص ۵۲۲.
۷. الدروس، ج ۱، ص ۳۳۱؛ کشف اللثام، ج ۵، ص ۶۴.
۸. مدارک الاحکام، ج ۷، ص ۲۱۰.

(م. ٩٩٣ق.)، به كوشش بهبودى، تهران، المكتبة المرتضوية؛ **السراثر**: ابن ادریس (م. ٥٩٨ق.)، قم، نشر اسلامى، ١٤١١ق؛ **شرايع الاسلام**: المحقق الحلى (م. ٦٧٦ق.)، به كوشش سيد صادق شيرازى، تهران، استقلال، ١٤٠٩ق؛ **الشرح الكبير**: ابوالبركات (م. ١٢٠١ق.)، دار احیاء الكتب العربيه؛ **الصحاح**: الجوهرى (م. ٣٩٣ق.)، به كوشش احمد العطار، بيروت، دار العلم للملايين، ١٤٠٧ق؛ **العروة الوثقى**: سيد محمد كاظم يزدى (م. ٣٣٧ق.)، قم، النشر الاسلامى، ١٤٢٠ق؛ **غنية النزوع**: الحلبى (م. ٥٨٥ق.)، به كوشش بهادرى، قم، مؤسسه امام صادق عليه السلام، ١٤١٧ق؛ **فتح العزيز**: عبدالكريم بن محمد الرافعى (م. ٦٢٣ق.)، دار الفكر؛ **قواعد الاحكام**: العلامة الحلى (م. ٧٢٦ق.)، قم، النشر الاسلامى، ١٤١٣ق؛ **الكافى فى الفقه**: ابوالصلاح الحلبى (م. ٤٤٧ق.)، به كوشش استنادى، اصفهان، مكتبة امير المؤمنين عليه السلام، ١٤٠٣ق؛ **الكافى**: الكلينى (م. ٣٢٩ق.)، به كوشش غفارى، تهران، دار الكتب الاسلاميه، ١٣٧٥ش؛ **كشف الرموز**: الفاضل الآبى (م. ٦٩٠ق.)، به كوشش اشتهاردى و يزدى، قم، نشر اسلامى، ١٤٠٨ق؛ **كشف اللثام**: الفاضل الهندى (م. ١٣٧ق.)، قم، نشر اسلامى، ١٤١٦ق؛ **كفاية الاثر**: على بن محمد خزاز قمى (م. ٤٠٠ق.)، به كوشش كوه كمرى، قم، بيدار، ١٤٠١ق؛ **لسان العرب**: ابن منظور (م. ٧١١ق.)، قم، ادب الحوزة، ١٤٠٥ق؛ **المبسوط فى فقه الاماميه**: الطوسى (م. ٤٦٠ق.)، به كوشش بهبودى، تهران، مكتبة المرتضويه؛ **المبسوط**: السرخسى (م. ٤٨٣ق.)، بيروت، دار المعرفه، ١٤٠٦ق؛ **مجمع الفائدة والبرهان**: المحقق الاردبيلى (م. ٩٩٣ق.)، به كوشش عراقسى و ديگران، قم، انتشارات اسلامى، ١٤١٦ق؛ **المجموع شرح المهذب**: النووى (م. ٦٧٦ق.)، دار الفكر؛ **مختلف الشيعه**: العلامة

الخلاص: المرادوى (م. ٨٨٥ق.)، به كوشش محمد حامد، بيروت، دار احیاء التراث العربى، ١٣٧٧ق؛ **بدائع الصنائع**: علاء الدين الكاسانى (م. ٥٨٧ق.)، پاكستان، المكتبة الحبيبيه، ١٤٠٩ق؛ **تاج العروس**: الزبيدى (م. ١٢٠٥ق.)، به كوشش على شيرى، بيروت، دار الفكر، ١٤١٤ق؛ **تحرير الاحكام الشرعيه**: العلامة الحلى (م. ٧٢٦ق.)، به كوشش بهادرى، قم، مؤسسة الامام الصادق عليه السلام، ١٤٢٠ق؛ **تحفة الفقهاء**: علاءالدين السمرقندى (م. ٥٣٩/٥٣٥ق.)، بيروت، دار الكتب العلميه، ١٤١٤ق؛ **تذكرة الفقهاء**: العلامة الحلى (م. ٧٢٦ق.)، قم، آل البيت عليه السلام، ١٤١٤ق؛ **تهذيب الاحكام**: الطوسى (م. ٤٦٠ق.)، به كوشش موسى و آخوندى، تهران، دار الكتب الاسلاميه، ١٣٦٥ش؛ **جواهر الكلام**: النجفى (م. ١٢٦٦ق.)، به كوشش قوجانى، بيروت، دار احیاء التراث العربى؛ **حاشية الدسوقى**: الدسوقى (م. ١٢٣٠ق.)، دار احیاء الكتب العربيه؛ **حاشية رد المحتار**: ابن عابدين (م. ١٢٥٢ق.)، به كوشش مكتبة البحوث، بيروت، دار الفكر، ١٤١٥ق؛ **الحدائق الناضرة**: يوسف البحرانى (م. ١١٨٦ق.)، به كوشش آخوندى، قم، نشر اسلامى، ١٣٦٣ش؛ **الخلاص**: الطوسى (م. ٤٦٠ق.)، به كوشش سيد على خراسانى و ديگران، قم، نشر اسلامى، ١٤١٨ق؛ **الدروس الشرعيه**: الشهيد الاول (م. ٧٨٦ق.)، قم، نشر اسلامى، ١٤١٢ق؛ **ذخيرة المعاد**: محمد باقر السيزوارى (م. ١٠٩٠ق.)، آل البيت عليه السلام؛ **ذكرى**: الشهيد الاول (م. ٧٨٦ق.)، قم، آل البيت عليه السلام، ١٤١٩ق؛ **الروضه البهيه**: الشهيد الثانى (م. ٩٦٥ق.)، به كوشش كلانتر، قم، مكتبة الداوى، ١٤١٠ق؛ **رياض المسائل**: سيد على الطباطبائى (م. ١٢٣١ق.)، قم، النشر الاسلامى، ١٤١٢ق؛ **زبدة البيان**: المقدس الاردبيلى

آل ابی نُمی: از اشراف و سادات حسنی

حاکم بر مکه (حک: ۶۶۷-۱۰۷۹ق.)

آل ابی نُمی از نسل شریف ابونمی محمد بن ابی سعد حسن بن علی از زیر شاخه‌های آل قَتاده^۱ هستند و با عنوان نُموین و نُموی شناخته می‌شوند.^۲ آنان با ۱۸ واسطه به امام حسن مجتبی (ع) نسب می‌برند.^۳ حکومت این دسته از اشراف حسنی بر مکه از زمان حکمرانی مستقل ابونمی از نیمه دوم قرن هفتم (۶۶۷ق.) آغاز و سپس در خاندانی از نسل او با عنوان‌های دیگر مانند آل عجلان^۴ و آل بَرَکات^۵ تا اواخر نیمه اول قرن ۱۴ق. و تسلط آل سعود بر مکه، ادامه یافت.^۶

برخی منابع، آل ابی نُمی را طبقه چهارم اشراف^۷ دانسته، آنان را به دو شاخه ابونمی اول و ابونمی دوم تقسیم و مدت حکمرانی هر یک را جداگانه بررسی کرده‌اند.^۸ دوران حکومت آل ابی نُمی بر مکه، با تحولاتی مهم

۱. عمدة الطالب، ص ۱۲۸-۱۲۹؛ الاصبلی، ص ۱۰۲-۱۰۶؛ النجوم الزاهرة، ج ۸، ص ۱۹۹.

۲. الضوء اللامع، ج ۲، ص ۱۷۶؛ موسوعة مكة المكرمة، ج ۱، ص ۱۰۹.

۳. النجوم الزاهرة، ج ۸، ص ۱۹۹-۲۰۰؛ اعیان الشیعة، ج ۳، ص ۱۷۶.

۴. نک: البداية والنهاية، ج ۱۴، ص ۲۱؛ تاریخ ابن خلدون، ج ۴، ص ۱۳۷؛ تاریخ امراء البلد الحرام، ص ۱۵۹ به بعد.

۵. تاریخ امراء البلد الحرام، ص ۱۵۹.

۶. عمدة الطالب، ص ۱۲۹؛ موسوعة مكة المكرمة، ج ۱، ص ۱۰۹-۱۱۰.

الحلی (م. ۷۲۶ق.)، قم، النشر الاسلامی، ۱۴۱۲ق؛ مدارک الاحکام: سید محمد بن علی الموسوی العاملی (م. ۱۰۰۹ق.)، قم، آل البيت (ع)، ۱۴۱۰ق؛ المدونة الكبرى: مالک بن انس (م. ۱۷۹ق.)، مصر، مطبعة السعادة؛ المراسم العلویة: سلار حمزة بن عبدالعزيز (م. ۴۴۸ق.)، به کوشش حسینی، قم، المجمع العالمي لأهل البيت، ۱۴۱۴ق؛ مسالك الافهام الى تنقيح شرايع الاسلام: الشهيد الثاني (م. ۹۶۵ق.)، قم، معارف اسلامی، ۱۴۱۶ق؛ مستمسک العروة الوثقی: سید محسن حکیم (م. ۱۳۹۰ق.)، قم، مکتبه النجفی، ۱۴۰۴ق؛ المعتبر: المحقق الحلی (م. ۶۷۶ق.)، مؤسسه سیدالشهداء، ۱۳۶۳ش؛ معتمد العروة الوثقی: محاضرات الخوئی (م. ۴۱۳ق.)، الخلیالی، قم، مدرسه دارالعلم، ۴۰۴ق؛ معجم لغة الفقهاء: محمد قلجی، بیروت، دار النفائس، ۱۴۰۸ق؛ المغنی و الشرح الكبير: عبدالله بن قدامة (م. ۶۲۰ق.) و عبدالرحمن بن قدامة (م. ۶۸۲ق.)، بیروت، دار الکتب العلمیه؛ المقنعة: المفید (م. ۴۱۳ق.)، قم، نشر اسلامی، ۱۴۱۰ق؛ النهایه: ابن اثیر مبارک بن محمد الجزری (م. ۶۰۶ق.)، به کوشش محمود محمد و طاهر احمد، قم، اسماعیلیان، ۱۳۶۷ش؛ النهایه: الطوسی (م. ۴۶۰ق.)، به کوشش آغا بزرگ تهرانی، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۰۰ق؛ نهج البلاغه: الرضی، (م. ۴۰۶ق.)، به کوشش عبده، قم، دار الذخائر، ۱۴۱۲ق؛ وسائل الشیعه: الحر العاملی (م. ۱۱۰۴ق.)، به کوشش ربانی شیرازی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۴۰۳ق؛ الوسيلة الى نیل الفضیله: ابن حمزه (م. ۵۶۰ق.)، به کوشش الحسون، قم، مکتبه النجفی، ۱۴۰۸ق.

حمیدرضا خراسانی

